

TÜRK GRAFİK SANATININ DOĞUŞU VE İBRAHİM MÜTEFERRİKA

Tutku Dilem KALAFAT ALPASLAN*

Özet: Grafik tasarımın yaratıcılık ve buluş açısından hat, tezhip, minyatür, ebru gibi geleneksel sanatlarımızdan alınan temeller üzerinden gelişmiş olduğu kabul edilebilir. Ancak bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de grafik sanatlar basımcılıkla birlikte oluşmuş ve kimlik kazanmıştır. Türk-Osmanlı coğrafyasında, bir devletin (Osmanlı Devleti), kendi kültürüne ait ve kendi kültürü için ihtiyaç duyulan eserleri basmak üzere, devletin himayesinde kurulan ilk matbaa Padişah III. Ahmet (1673–1736) döneminde Sait Çelebi ve sarayın müteferrika ağalarından İbrahim Efendi ile birlikte kurulan basımevidir. Tarihimizde basıp çoğaltma yoluyla elde edilmiş ilk resimli kitap, bunu basabilmek için gereken ilk döküm yazısı, ilk resim kalıbı İbrahim Efendi’nin elinden çıkmıştır. İbrahim Müteferrika’nın bastığı eserlerden Kitab-ı Lügat-ı Vankulu İslâmlaşmış Türkler elinde sekizyüz yıldır kullanılan Arap yazısının hurufat halinde ilk kez dökülüp basma işlerinde uygulandığı kitap oluşuyla, Târih-i Hind-i Garbî ile Cihânnümâ ilk haritalı, resimli kitap oluşlarıyla, Grammaire Turque ise Latin yazısının Osmanlı İmparatorluğu yayın tarihinde gene Osmanlılar eliyle ilk kez kullanıldığı kitap oluşuyla Türk Grafik Tarihi açısından özel bir önem taşıyor. Müteferrika sadece matbaacı değil, zor bir dönem yaşayan Osmanlı İmparatorluğunun kuvvetlenmesi için çaba göstermiş, Türkçeyi iyi öğrenmiş, İslam düşüncesini ve kültürünü benimsemiş, devrinin ileri görüşlü bir düşünürüdür.

Anahtar kelimeler: Grafik, İbrahim Müteferrika, Matbaa, Türk, Sanat, Tarih.

The Beginning of Graphic Arts and Ibrahim Müteferrika

Abstract: We may accept that graphical design has been developed on the bases of our national traditional arts like “hat”, “tezhip”, “minyatür” and “ebru” with regard to its creativity and innovation aspects. But, graphical arts have been established together with the profession of printing in Turkey and gained their identities from that point onwards in the same way as in the other parts of the world. The first printing house established within the Turkish-Ottoman geography under the auspices of state authorities for purposes of printing the works of art belonging to the own culture of a State (Ottoman State) was the printing house established by Sait Çelebi together with İbrahim Efendi who was one of the Aghas at the Corps of Muteferrika in the period of Sultan Ahmet III (1673–1736). First examples of illustrated

* Dr., Gazi Üniversitesi

TÜRK GRAFİK SANATININ DOĞUŞU VE İBRAHİM MÜTEFERRİKA

books in our history produced by the method of printing and reproduction as well as the molded letters and illustrations required for printing them have been obtained by İbrahim Efendi at that time. "Kitab-ı Lügat-ı Vankulu" that has been recognized as the first book printed using typeface letters of Arabic language used by Islamized Turks for about eight hundred years, "Târih-i Hind-i Garbi" and "Cihânnümâ (Atlas)" that have been distinguished as the first books with their contents of maps and illustrations, and "Grammaire Turque (Turkish Grammar)" that was the first book printed and used by Ottomans in the form of Roman letters (Latin characters) in the Ottoman publishing history among the books printed by İbrahim Muteferrika are very important with regard to the Turkish Graphics Art. Muteferrika was not only a printing house owner, but also a far-sighted philosopher who has learned Turkish very well and adopted the Islamic thought and culture many in his efforts to strengthen the Ottoman Empire which was experiencing a difficult period at those times.

Key words: *Graphics, İbrahim Muteferrika, Printing House, Turk, Art and History.*

Birçok sanat dalının doğuşu birbirini destekler ve tamamlar nitelikleri bünyesinde barındırır. Grafik tasarım, yaratıcılık ve buluş açısından hat, tezhip, minyatür, ebru gibi geleneksel sanatlarımızdan oluşabilecek temeller üzerinden gelişmiş olduğu kabul edilebilir. Ama tarihsel bir geçmişi olan bu sanatlarımızı amaç ve kullanımları bakımından doğrudan doğruya grafik sanatlardan sayamayız. Bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de grafik sanatlar basımcılıkla birlikte oluşmuş ve kimlik kazanmıştır.

17. ve 18. yüzyıllarda yaşanan farklı sosyo-ekonomik ve siyasi faktörler, Osmanlı toplumsal bünyesinde yeni tabakalar ortaya çıkarmıştır. Ancak, geleneksel devlet anlayışı içerik olarak değişmez. Osmanlı toplumunun üst kesimlerinin estetik anlayışı ve zihniyetinde bir Batılılaşma süreci başlamış ve Osmanlı aydınları arasında Avrupalıların coğrafya, astronomi, biyoloji, tıp ve mimarlık gibi alanlardaki gelişmelerine büyük bir ilgi oluşmuştur (Sabev 2006: 43-44). Osmanlı toplumu batıdaki bu yeniliklere oldukça gecikmiş bir şekilde girer ve dönemin simgesi olan lâle ile “Lâle Devri” (1718-1730) adını alır. Bir basımevi açma düşüncesi de, bu yenilik hareketleri ile destek görmüştür.

İbrahim Muteferrika ile ilgili belge ve kaynaklardan elde edilen bilgilerde, en yetersiz kalınan konunun yaşam öyküsü olduğunu söylemek yerinde olacaktır. İbrahim, 1674 yılında Koloszvar’da Kalvinist mezhebine mensup olan fakir bir Macar ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Müslüman olmadan önceki adının ne olduğu bilinmemektedir. 18 yaşındayken 1692-93 tarihli Erdel Voyvodası İmre Thököly (1656-1705)’nin ayaklanması esnasında Türk askerleri tarafından esir alınır ve İstanbul’a getirilerek köle olarak satılır. Mutsuz kulluk hayatına dayanamaz ve Müslümanlığı seçerek Türkçe’yi ve İslâmi ilimleri öğrenir. 1711-1714 tarihleri arasında ise yeni kabul ettiği dini savunmak amacıyla İslâm

Risalesi'ni yazar. Bu eser sayesinde sarayda "Müteferrika" (Padişahın özel işlerine bakmakla yükümlü kişilere verilen ad) olarak Padişah III. Ahmed'in emrinde çalışmaya başlamıştır.

İlk Türk basımevinin 1727 yılında açılmasından önce "Müteferrika" daha 1726'da basımcılığın, basma yöntemiyle kitap çoğaltmanın yararları ve gerekliliği üzerine Vesilet-üt-tıbaa adlı bir risâle yazarak Damat İbrahim Paşa'ya sunmuş, kitap basımcılığının bir toplum için ne denli gerekli olduğunu, çok inandırıcı kanıtlar getirerek, 10 maddede açıklamaya çalışmıştır"(Maden 1985b: 62). Padişahlık katının 1726 tarihli bir fermarı, Müteferrika'ya, tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm kitapları basmaması koşuluyla istediği izni verir (Maden 1985b: 61).

Padişah Üçüncü Ahmet (1673–1736) ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1660–1730) döneminde, kısa bir süre Fransa elçiliğinde bulunmuş olan Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin (?-1732) oğlu Said Çelebi (?-1761) ve İbrahim Efendi (1764–1745) ile birlikte ilk basımevi kurulmuştur (Maden 1989: 9). Bu basımevini Türk grafik sanatımızın ilk ocağı, İbrahim Efendi'yi de bu sanatın piri saymak gerekir. Tarihimizde, basıp çoğaltma yoluyla elde edilmiş ilk resimli kitap, bunu basabilmek için gereken ilk döküm yazısı, ilk resim kalıbı İbrahim Efendi'nin elinden çıkmıştır. İbrahim Müteferrika ile başlayan basımcılık tarihimizin gelişim çizgisi üzerinde süregelen usta-çırak geleneği ve meslek bilgisi onun ve basımevinin çevresinde doğmuştur. İlk kâğıt fabrikası bu basımevine kâğıt sağlamak amacıyla kurulmuştur. Burada hatırlanması gereken önemli bir noktanın da kâğıt yapımı bilgisini Avrupa'ya Haçlı Seferlerine katılan Hıristiyanların Anadolu'dan taşıdığıdır (Maden 1985a: 59).

Müteferrika sıradan bir matbaacı değil, zor bir dönem yaşayan Osmanlı İmparatorluğunun kuvvetlenmesi için çaba göstermiş, Türkçe'yi iyi öğrenmiş, İslâm düşüncesini ve kültürünü benimsemiş, devrinin ileri görüşlü bir düşünürüdür. Bununla beraber tarih, coğrafya, astronomi, fizik, siyaset ve askerlik gibi bilim alanlarına gösterdiği ilgi, bize, donanımı ve eğitimi hakkında bilgi verirken; sahip olduğu kitap koleksiyonu ise iki farklı dine ve kültürel yapıya hâkim olduğunu gösterir. Dolayısıyla kendisi bu birikimi ile İslam dünyasında ve özellikle Osmanlı topraklarında beğenilen ve çok yayılan eserlere sahip kişi olmuştur denilebilir.

"Matbaasında bastığı kitapların hatimelerinde Müteferrika kendini genelde;"Saray müteferrikalarından İbrahim ki, başkent İstanbul'da açılan matbaada basım yapmak için izin verilmiştir." Matbaasında 1732'de bastığı Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'sındaki iki haritada Müteferrika kendini iki farklı şekilde tanıtır. Batlamiyus Nazariyesine göre gök çizimleri ve felekleri gösteren haritada kendini coğrafyacı İbrahim olarak tanıtır: "Saray müteferrikalarından değersiz kul coğrafyacı İbrahim'in eliyle [çizilmiştir]". İçil, Karaman, Anadolu ve Sivas

eyaletlerini gösteren ikinci haritada ise “Tophaneli İbrahim tarafından resmedilmiştir.” (Sabev 2006: 131–132) diye tanıtmıştır.

İbrahim Müteferrika'nın kurmuş olduğu ilk matbaa ile ilgili ifadesinde yer alan için ileri sürülen iki değerli görüşe burada işaret etmek yerinde olacaktır. “Türk-Osmanlı coğrafyasında, bir Müslüman devletin (Osmanlı Devleti), kendi kültürüne ait ve kendi kültürü için ihtiyaç duyulan eserleri basmak üzere, devletin himayesinde kurulan ilk matbaa” (Nuhoğlu 1999: 223) ve “İlk Türk basımevi, dinsel kitapların basılması kesinlikle yasaklanmış olsa da, aynı zamanda ilk İslâm basımeviydi.”(Duverdier 1992: 275) görüşleridir.

Müteferrika matbaanın kurulmasında görülecek faydanın sadece aydınlatıcı değil ticari açıdan da önemli bir boyuta sahip olduğunu bilincindeydi. Gençliğinde öğrendiği Latince ve Yunanca'ya daha sonra Türkçe, Arapça ve Farsça dillerini de katan Müteferrika, 16.-17. yüzyıllarda Batı Avrupa'da basılmış eserleri de Arapça eserleri de çok iyi biliyordu. “Bu batılı baskıların çok hatalı oldukları ve dolayısıyla Müslümanlar arasında fazla rağbet görmediklerinin farkındaydı. Dahası Müteferrika'ya göre bu baskıların kalitesinin iyileştirilip İslam ülkelerinde başarılı bir ticaret yapmak için kâfirlere izin verilmemelidir.”(Sabev 2006: 141). Müteferrika, bu basım işinin Müslümanlar tarafından yapılma zorunluluğunu ısrarla vurgulamıştır.

Türkiye'ye matbaanın girişinde azınlıkların rolü, bu yolda sahip oldukları tecrübelerinden dolayı büyük olmuştur. Müteferrika'nın basımcılığın gerekleri üzerine yazdığı risalede bu sanatın ülkeye bir hayli önce geldiğini ve bilinen bir sanat olduğunu söylemese de Türkiye'ye matbaanın ilk önce Yahudiler tarafından getirildiği bilinmektedir: “İlk eser de İstanbul'da 1494 tarihinde basılmıştır. Kimin tarafından basıldığını bilmediğimiz bu eserin, Tevrat ve tefsiri olduğu sanılmaktadır. Matbaacının Avrupa'dan sürülmeden evvel basım sanatını öğrenen bir Yahudi” (Ersoy 1959: 18) olduğu düşünülmektedir. İstanbul'un dışında yine Selanik, Edirne ve İzmir'de de Yahudiler tarafından kurulmuş matbaaların varlığı söz konusudur. Bir diğer azınlık grubu da Ermenilerdi; “bunların çoğu Gregorien mezhebinde olup Türkçe ile birlikte kendi dillerini konuşur ve kendi alfabelerini kullanırlardı.” (Ersoy 1959: 20) Ermeni matbaacısı olan Abgar, bu sanatı Venedik'te öğrenmiş; Türkiye'ye gelirken de, gerekli donanımı getirerek 1565 yılında İstanbul'da ilk Ermeni matbaasını kurmuştur. Rum basımevi ise, 1627'de kurulmuş; ancak, bir yıl faaliyet göstermiştir.

Bu noktada, Selim Nüzhet Gerçek, İsmet Binark, Mustafa Asım Yediyıldız'ın bu konudaki çalışmalarına matbaanın Osmanlı'ya geç gelmesi ile ilgili görüşlere bir göz atmak gerekir, kanısındayım.

Basımevi'nin ülkeye geç gelmesinin başlıca nedenlerinden biri olarak kendi geçimleri adına hatırı sayılır bir sayıları olan hattat, müzehhip ve cetvelkeşler gösterilir. Ancak, bunun etkisinin fazla olduğu düşünülmemektedir. Çünkü,

Osmanlı'da el yazmalarına gösterilen büyük ilgi ve saygı matbaanın kuruluşundan sonra da devam etmiştir. O dönemin sahip olduğu toplumsal zihniyetin bu yeni teknolojiyi kabul edebilecek seviyeye ulaşmamış olması ve basılı kitapların hâlâ el yazmalarına göre kalitelerinin yeterli seviyeye ulaşmamış olması da bir başka görüştür. Bu gecikmeye gösterilen bir başka önemli neden ise, teknik imkânların ve uzmanların eksikliğidir. Spesifik bir yazı tarzına sahip olan Arap alfabesinde hurufat dökümünün Latin alfabesine göre çok daha zor olması ve kâğıt yetersizliği de bu gecikmenin önemli nedenleri arasında sayılabilir Matbaanın Osmanlı'ya geç gelişinin farklı araştırmacılar tarafından değişik noktalardan ele alındığı görünmekle birlikte, ortak kamu şu olmalıdır ki; asla bunun sebebi, din ile ilgili değildir. Bu sebepleri daha çok teknik, ekonomik ve özellikle sosyal ve siyasi sebeplere bağlamak gerekir (Gerçek 1939; Yediyıldız 1991; Binark 1996).

Maden'e göre ülkemizdeki basımcılığın Gutenberg'den en az iki yüzyıl sonra gerçekleşmesinin sebebi dinsel baskılar yüzünden değil; tamamen Arap alfabesinin hurufat dökümünün Latin alfabesine göre çok daha zor olmasındandır. Günümüz hurufat kasalarında yüze yakın parça bulunurken Arap alfabesinde beş yüz parça bulunması gerekiyordu (Maden - : 76-77).

Müteferrika matbaası ile ilgili ilk bilimsel çalışma Fransız araştırmacı Henry Omont'un 1895 yılında basılan makalesidir. Bu makalede Osmanlı matbaacılığının ilk adımlarını yansıtan ve 1727 yılında Fransız basınında yer almış olan haberleri aktarırken, ilk Osmanlı matbaasının açılması ve statüsü ile ilgili resmi Osmanlı belgelerinin Fransızca tercümelerini de okuyucuya sunar (Sabev 2006: 47). Türk ve yabancı araştırmacılar tarafından bu konu değişik dönem aralıkları ile bulunan ve değerlendirilmesi gereken belgeler ile çeşitlilik kazanmıştır. 1928'de Osmanlıca basılan ve İbrahim Müteferrika matbaasını anlatan ilk monografi Selim Nüzhet Gerçek'e aittir. Jale Baysal ise, bu konuda yapmış olduğu çalışmada Osmanlı matbaacılığına sadece tarih açısından değil, toplumsal ve kültürel açıdan da yaklaşır ve bu özelliği ile araştırması dikkate değerdir.

Selim Nüzhet Gerçek, 1939 tarihli eserinde, Türklerin matbaa tarihine etkisini Gutenberg'in etkisinden çok daha önceki dönemlere bağlamaktadır. Avrupa'da matbaanın icadı Almanya'nın Mainz şehrinde Johann Gutenberg tarafından 1440 yıllarında madeni harfler dökülerek ilk baskı denemeleri yapılmış, ilk kitabın basımı ise, 1450-55 yılları arasında olmuştur. Buna da Gerçek; İkinci Türk Tarih Kongresinde (Eylül 1937) bir bildiri sunan İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Profesörü Helmuth Bossert'in (Bossert 1943) görüşü ile açıklık kazandırmaktadır. Bossert'e göre geçmiş yüzyıllarda bir ülkede matbaanın bulunup geliştirilmesi için; harf sayısı az bir alfabeye sahip olma, kitaba olan talebin fazla olması ve kâğıdın bilinip kullanılması gibi şartların bulunmasının gerektiğini savunmuştur. Bu durumda matbaanın önce Çinlilerce bulunduğu doğru olamaz. Kâğıdı biliyorlardı ama, binlerce harften oluşan alfabeleri basım için büyük teknik zorluk getireceği

TÜRK GRAFİK SANATININ DOĞUŞU VE İBRAHİM MÜTEFERRİKA

gibi pek ekonomik de olamazdı. Çinliler yekpare kalıp kullanmışlardı bu da matbaa tekniği değildi. Okuma yazma ve kültür düzeyleri çok yüksek olan Uygurlar da kalıp baskıyı biliyorlardı. Ayrıca 14 harfli Soğd alfabesine birkaç ekle aldıkları sade bir alfabeleri vardı. Bu uygun ortam içinde, onların matbaa tekniğini bulduklarını gösteren somut veriler vardır: Kan-Su bölgesinde Tun-Huang'da bir mağarada tahtadan bazı Uygur matbaa harfleri ve Uygurca yazma kitaplar ele geçirilmiştir. Bunların, M.S. 700–900 yıllarına çıktığı anlaşılmıştır. Böylece, Bossert'e göre, matbaayı Uygurların bulduğunu kabul etmek gerekir (Akyüz 1988: 3).

“İbrahim Müteferrika 1729 ile 1742 yılları arasında 17 kitap bastı. Bu eserlerden Vankulu Sözlüğü İslamlaşmış Türkler elinde sekizyüz yıldır kullanılan Arap yazısının hurufat halinde ilk kez dökülüp basma işlerinde uygulandığı kitap oluşuyla, Tarih-i Hind-i Garbi ile Cihannüma ilk haritalı, resimli kitap oluşlarıyla, Grammaire Turque ise Latin yazısının Osmanlı İmparatorluğu yayın tarihinde gene Osmanlılar eliyle ilk kez kullanıldığı kitap oluşuyla Türk Grafik Tarihi açısından özel bir önem taşıyor.” (Maden 1985c: 55).

Müteferrika Matbaası'nda Basılan ve Türk Grafik Sanatı Açısından Önem Taşıyan Kitapların Basım Tarihlerine Göre Dökümü (Topdemir 2002: 60)

Sıra No	Kitabın Adı	Baskı Sayısı	Cilt Sayısı	Sayfa Sayısı	Basıldığı Yıl	Fiyatı
1	Kitab-ı Lügat-ı Vankulu (Arapça-Türkçe Vankulu Sözlüğü)	1000	2	I.Cilt 666 II. Cilt 756	31 Ocak 1729'da (Gurre-i Receb 1141)	35 kuruş 120 Frank
2	Târih-i Hind-i Garbî'dir. (Amerika veya Batı Hindistan Tarihi)	500	1	182	5 Nisan 1730'da (Evasit-ı Ramazan 1142)	3 kuruş 6 Frank
3	Grammaire Turque-ou Methode Courte et Facile Pour Apprendre la LangueTurque'dir. (Türkçe Grameri veya Türk Dilini Öğrenmek İçin Kolay Yöntem)	1000		194	1730	3 kuruş 40 Frank
4	Cihânnümâ	500	1	698	3 Temmuz 1732 (10 Muharrem 1145)	30,44* kuruş 90/150 Frank

*Ciltli tezhipli olan nüshanın fiyatıdır.

1-Kitab-ı Lügat-ı Vankulu (Arapça-Türkçe Vankulu Sözlüğü)

Bu eserin ilk basılan kitap oluşunun göstereceği başarı veya başarısızlığı bir bakıma matbaanın kaderini belirleyecekti. Bunun bilinci ile hareket eden Müteferrika, gereken duyarlılığı göstermiş ve bu Arapça-Türkçe Vankulu Sözlüğünü en iyi kâğıda basmıştır (Topdemir 2002: 40). Böyle bir lügata okuyucunun duyduğu ihtiyacı iyi bilmesi, İbrahim Müteferrika'ya yüksek satışı ve ticari başarıyı getirmiştir. Bu ticari başarının ikinci nedeni ise baskı nüshalarının birim fiyatının yazmaların fiyatının neredeyse onda biri olmasına rağmen iyi kâğıda kaliteli baskı ve kullanılmış olan nesih¹ yazı türünün iyi şekillendirilmiş olmasına borçludur.

2- Târîh-i Hind-i Garbî (Amerika veya Batı Hindistan Tarihi)

Bu eser Türk basımcılık tarihindeki ilk resimli kitap oluşu ile büyük önem taşımaktadır. İçinde 13 gravür, Batlamyus'a göre çizilmiş bir gök haritası ve 13 gravür kullanılmıştır. Bir köşesinde bulunan sözler (Alâ yed-il-fakir İbrahim-ül-coğrafi an müteferrika-gân-ı dergâh-ı âli) İbrahim Müteferrika elinden çıktığını gösteriyor. Topkapı Sarayı kitaplığının Üçüncü Ahmed kitapları arasında bütün resimleri renkli basılmış bir "Tarih-i Hind-i Garbî" bulunmaktadır. Bu da Müteferrika'nın padişah katına sunduğu nüshayı ve belkide bununla birlikte belli sayıdaki kitabı da renkli bastığını gösteriyor (Maden 1985c: 55).

3- Grammaire Turque-ou Methode Courte et Facile Pour Apprendre la Langue Turque (Türkçe Grameri veya Türk Dilini Öğrenmek İçin Kolay Yöntem)

Müteferrika'ya ait olduğunu bildiğimiz bu kitaptan Nâima Tarihi'nin sonuna koyduğu dizelgede bahsetmemektedir. Fransızlara Türkçe'yi kolay öğretmek amacını taşıyan bir gramer kitabıdır. O dönemde özellikle İstanbul'a çok sayıda Fransız tüccarının gelip gitmesi ve kumaş ticareti yapması bu kitabın basılmasının önemini ortaya koymaktadır. "Saint Simon baskıda kullanılan Latin harflerinin Paris'ten gönderildiğini yazıyor. Ama yapıtın önsözünde bunların İstanbul'da döküldüğünü öğreniyoruz. Aynı dönemde Paris'te basılan kitapların yazısıyla bu

¹ Nesih: Arap harfli yazıların en açık ve kolay okunan çeşidi. Bu nedenle, dini ve çeşitli bilimlere ilişkin kitapları Türkler genellikle bu yazı ile yazmış ve basmışlardır. İbrahim Müteferrika da matbaasında bu yazı çeşidini kullanmıştır.

harflerin biçimleri karşılaştırılırsa bunun doğruluğu hemen anlaşılır.”(Maden 1985c: 55). Ayrıca kitapta yer alan Türkçe konuşma parçalarının bir kısmının Latin harfleriyle de verilmiş olması bu kitabın farklı bir özelliğidir.

4-Cihânnümâ

Müteferrika, içinde 40 harita ve şekil bulunan Kâtip Çelebi'nin ünlü coğrafya yapıtının bir bölümünü renkli, bir bölümünü de tek renk basıp iki ayrı fiyattan satışa çıkarmıştır (Ciltli ve tezhipli). Kitapta kullanılan kırk harita ve şekilden bir bölümü yapıtın el yazması aslından alınmış, bir bölümü de baskı için özel çizilmiştir. Bunlardan yirmi beşi dünyanın değişik bölgelerinin haritaları, on beşi ise güneş ve ay tutulması, iklim çizelgesi, rüzgâr gülü, düzlemküre gibi şekillerden oluşmaktadır. Haritaların ve şekillerin 18'i çift sayfa basılmıştır. Çizimlerden on birinin altında Ahmet Kırımı, yedisinin altında Mıgırdıç Galatavî, birinin altında İbrahim Müteferrika'nın adı; diğerlerinde ise herhangi bir imza bulunmamaktadır. Gök burçlarını simgeleyen iki kürenin alt ortasındaki yapıtın çizimi Türk resim tarihindeki ilk perspektif uygulaması olarak kabul edilebilir. Ayrıca bu çizimde minyatür sanatımızın doğayı, dış dünyayı yorumlama geleneğine aykırı ve batıya açık bir gözlemcinin dikkatini görmek mümkündür (Maden 1985c: 56).

Türk grafik tarihinin ilk sanatçılarından kabul edebileceğimiz Ahmed-ül-Kırımı, Mıgırdıç Galatavî² ve Tophaneli İbrahim, Cihannüma adlı eserdeki kırk harita ve çizimlerden bilinenlerdir.1730'da basılan, içinde bir harita ve 13 resim bulunan Tarih-i Hind-i Garbi'yi Türk grafiğinin ilk ürünü sayarsak iki buçuk yüzyıllık bir meslek tarihi kazanılmış olur (Maden 1985b: 62).

Grafik sanatları öteki sanat dallarından ayıran önemli bir özellik, yapılan işin baskı için tasarlanmış olmasıdır. “İbrahim Müteferrika da bilgileri daha geniş bir çevreye aktarabilmek için yeni bir teknik uygularken” (Maden 1980: 91) grafik sanatının da temelleri atılmış olur. İbrahim Müteferrika ile başlayan basımcılık tarihimizin gelişim çizgisi üzerinde süregelen usta-çırak geleneği ve meslek bilgisi onun ve basımevinin çevresinde doğarak gelişip yoluna devam eder.

Kaynaklar

AKYÜZ, Yahya, (1988), “ İlk Türk Matbaası ve Eğitim Tarihimizdeki Yeri”, **Milli Eğitim**, 76: 3–22.

² Müteferrika'nın tereke defterinde, matbaasında basılan Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'sındaki harita ve çizimlerin bazılarını hakkak olarak imza atan Ahmed el-Kırımı ve Mıgırdıç Galatavî adlı şahıslardan bahsedilmez. Onlar da herhalde matbaanın kadrosundan olmayıp, sadece gereken zaman kalıp yapmak üzere sipariş alırlardı. (Sabev 2006: 166)

- BİNARK, İsmet, (1996), “Türkiye’ye Matbaanın Geç Girişinin Sebepleri”, **Yeni Türkiye**, 12: 1599–1616.
- BOSSERT, Helmuth, (1943), “Tabii Sanatının Keşfi”, **İkinci Türk Tarih Kongresi, İstanbul 20–25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, 421–438.
- DUVERDIER, Gerald, (1992), “İlk Türk Basımevinin Kuruluşunda İki Kültür Elçisi: Savary de Breves ile İbrahim Müteferrika”, (Çev: T. ACAROĞLU), **Bellekten**, LVI, 215: 275–305.
- ERSOY, Osman, (1959), **Türkiye’ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 129.
- GERÇEK, Selim Nüzhet, (1939), **Türk Matbaacılığı, I. Müteferrika Matbaası**, İstanbul.
- MADEN, Sait, (---), “Türk Grafik Sanatı Kendine Bir “Geçmiş” Arıyor”, **Hürriyet Gösteri Dergisi**, 31: 74–77.
-, (1980), “İbrahim Müteferrika İçin Yeniden Değerlendirme Çalışması”, **Milliyet Sanat Dergisi**, 1: 86–91.
-, (1985), “Türk Grafik Sanatı Tarihi”, **Grafik Sanatı**, Plastik Sanatlar Dergisi, 1: 58–62.
-, (1985a), “Türk Grafik Sanatı Tarihi”, **Grafik Sanatı**, Plastik Sanatlar Dergisi, 2: 61–63.
-, (1985b), “Türk Grafik Sanatı Tarihi”, **Grafik Sanatı**, Plastik Sanatlar Dergisi, 4: 55–57.
-, (1989), “Ülkemizde Grafik Sanatının Dünü, Bugünü” **Türk Grafik Sanatçıları**, Grafikerler Meslek Kuruluşu, 1: 6–16.
- NUHOĞLU, Hidayet, (1999), “Müteferrika Matbaası ve Bazı Mülâhazalar”, **Yeni Türkiye**, 7: 221–229.
- SABEV, Orlin, (2006), **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726–1746)**, (Çeviren: Orhan Salih), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- TOPDEMİR, Hüseyin Gazi, (2002), **İbrahim Müteferrika ve Türk Matbaacılığı**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi, 351.
- YEDİYILDIZ, Mustafa Asım, (1991), “İbrahim Müteferrika (1670–1674/1745)”, **Vakıflar Dergisi**, 22: 441–447.